

Н.М. Паньків

**СТАТЕВО-ВІКОВА СТРУКТУРА НАСЕЛЕННЯ
ГІРСЬКИХ РАЙОНІВ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ**

Розподіл населення за статтю і віком відноситься до однієї з найважливіших демографічних та економічних характеристик, що є основними елементами при аналізі відтворення населення і визначення його продуктивних вікових груп. Статева і вікова структури населення формуються в першу чергу під впливом змін у природному русі народжуваності і смертності, а також міграцій, воєн, епідемій та багатьох інших факторів одночасно. Вони є визначальними при формуванні природного руху населення, сімейності, груп трудових ресурсів і т.д.

В межах гірської частини Українських Карпат розташовано 20 адміністративних районів, що входять до чотирьох областей: Закарпатської (9), Львівської (3), Івано-Франківської (6) та Чернівецької (2). Вікова піраміда населення гірських районів, України в цілому несе і ще довго буде нести на собі сліди соціальних трагедій ХХ ст., починаючи з Першої світової війни. Однак, більш віддалені події в значній мірі "забуті" віковою структурою і прямо не впливають на формування сучасного і майбутнього вікового складу. Але наслідки Другої світової війни ще безпосередньо відчуються. Величезні втрати в цій війни, українців зокрема, підсилені втратами від репресій, в першу чергу позначилось на чоловічій частині населення, що і проявляється зараз в ненормально низькій кількості чоловіків, старших 65 років.

Статєво-вікова структура Карпатських областей 1959-го року визначається значною кількістю дітей при порівнянні з особами пенсійного та працездатного

віку. Порівняно незначна перевага чисельності дітей над чисельністю працездатного населення є опосередкованим наслідком воєнного часу, що проявляється в різного роду чисельних диспропорціях населення. Закінчення війн і репресій обумовило послаблення статевої диспропорції. Число чоловіків на 1000 жінок у гірських районах Українських Карпат збільшилася з 811 в 1959 р. до 824 у 1989 р. і до 942 у 1999 р., буде зростати і надалі, по мірі старіння вікових груп, що понесли найбільші втрати в Другій світовій війні та зазнали репресій. Проте, співвідношення статей серед похилих осіб залишає бажати кращого. За 10 років, починаючи з 1989 р. число чоловіків на 1000 жінок у віці 60 років і старше зменшилася з 573 до 522 за рахунок міських жителів, оскільки в сільській місцевості співвідношення цієї вікової категорії збільшилось з 506 чоловіків на 1000 жінок у 1989 р. до 555 чоловіків на 1000 жінок у 1999 р.

За 1989 – 1999 рр. відсоткове співвідношення чоловіків та жінок у регіоні дослідження майже не змінилося (48,5 % чоловіків та 51,5 % жінок у 1989 р. проти 48,2 % і 51,8 % відповідно у 1999 р.). Проте, при порівнянні з аналогічними показниками в Україні вони дещо відрізняються (46,2 % і 53,8 % в 1989 р. та 46,4 % і 53,6 % у 1999 р.). Це вказує на значно сприятливішу статеву структуру в гірських районах Українських Карпат, ніж в цілому в державі за рахунок кращого співвідношення чоловіків і жінок.

На сьогоднішній статеві-віковій структурі населення регіону дослідження накладають всій відбиток і його непрямі втрати, пов'язані із зниженням народжуваності у воєнні і перші післявоєнні роки. Вихідна чисельність поколінь, народжених в 1943 – 1944 рр., була в 2 рази меншою, ніж передвоєнних і мінімальною за останні 100-150 років. Про наслідки цього спаду можна судити по тому, що на початок 1989 р. чисельність 44-річних жінок в гірських районах Українських Карпат була меншою, ніж чисельність 78-річних (табл. 1). Падіння народжуваності під час Другої світової війни двічі нагадували про себе зниженням абсолютної кількості народжень, другий раз – на початку 90-х років. І це ще не все. Малочисельні покоління кінця 1980-х – початку 90-х років знову призведуть до падіння числа народжень в другій декаді майбутнього століття.

Таблиця 1

**Статеві-вікова структура
населення гірських районів Українських Карпат за 1989, 1999 рр.**

Вікові групи	1989						1999					
	Все населення		міське		сільське		Все населення		Міське		Сільське	
	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%	осіб	%
0 – 4	145690	10,4	42652	9,7	103038	10,7	100685	7,0	25797	6,2	74888	7,4
5 – 9	118441	8,4	39008	8,9	79433	8,2	110168	7,7	31837	7,6	78331	7,7
10 – 14	115030	8,2	31717	7,3	83313	8,7	112652	7,9	28593	6,9	84059	9,3
15 – 19	109892	7,8	33870	7,7	76022	7,9	116358	8,1	36951	8,9	79407	7,8
20 – 24	99838	7,1	27666	6,3	72172	7,5	107705	7,5	33795	8,1	73910	7,3
25 – 29	100191	7,2	32453	7,4	67738	7,0	90881	6,3	28901	6,9	61980	6,1
30 – 34	97069	6,9	32912	7,5	64157	6,7	94521	6,6	29209	7,0	65312	6,4
35 – 39	89851	6,4	32480	7,4	57371	5,9	103776	7,2	33485	8,0	70291	6,9
40 – 44	82253	5,9	29929	6,8	52324	5,4	103306	7,2	34859	8,4	68447	6,7
45 – 49	81678	5,8	30154	6,9	51524	5,3	85213	5,9	27968	6,7	57245	5,6
50 – 54	65475	4,7	21730	4,9	43745	4,5	91273	6,4	16696	4,0	74577	7,3
55 – 59	64975	4,6	20017	4,6	44958	4,7	54750	3,8	14979	3,6	39771	3,9

60 – 64	75961	5,4	21424	4,9	54537	5,7	80298	5,6	23234	5,6	57064	5,6
65 – 69	64087	4,6	17879	4,1	46208	4,8	76236	5,3	20388	4,9	55848	5,5
> 70	89195	6,4	23474	5,4	65721	6,8	123634	8,6	23779	5,7	99855	9,8
Все населення	1399626	100	437305	100	962321	100	1433478	100	416728	100	1016750	100

Звичайно на віковий склад населення впливають не лише віддалені події, але і сьогоденні демографічні процеси. Число народжень зменшувалося і зменшується не тільки через "відлуння" війни і зменшення материнських поколінь, але і через систематичне зменшення середньої кількості дітей, що народжуються кожною жінкою. Свій відбиток наклала і висока смертність чоловіків. Всі перераховані обставини впливали і впливають на формування нинішньої вікової піраміди населення регіону дослідження та України в цілому.

Статеві-вікова структура населення 1989, 1999 р. гірських районів Українських Карпат зображена на рис. 1. В 1989 р. в статеві-віковій структурі гірських районів чітко прослідковується перевага групи дітей 0-9 років, з переважанням хлопчиків в загальній чисельності населення даної вікової групи. Особлива перевага цієї вікової групи характерна для сільського населення, що свідчить про значний природний приріст у 1979 – 1980 рр. В розрізі окремих гірських районів Українських Карпат найвищий відсоток цієї вікової групи (0-9 років) характерний для гірських районів Закарпатської та Чернівецької областей (9,6 – 9,2 % від всього населення відповідно). Далі з підвищенням віку статеві-вікова піраміда набуває майже нормальної трикутної форми. При цьому, найменші відсоткові показники припадають на вікову групу 50 – 59 років (46 % - 1989 р.). Це пояснюється тим, що саме на це покоління випало найбільше випробувань у роки Другої світової війни та післявоєнних комуністичних репресій.

Відсоток населення похилого віку (> 70 років) в загальній чисельності населення досліджуваного регіону в 1989 р. є дещо вищим від попередніх вікових груп і становить 6,4 %. При цьому чітко прослідковується перевага населення даної вікової групи. В цій віковій групі жіноче населення в два рази перевищує чисельність чоловічого населення, що підтверджує відмінності у показниках смертності серед чоловіків і жінок.

Слід відзначити, що в 1989 р. статеві-вікова піраміда як міського, так і сільського населення гірських районів мала вигляд майже нормальної трикутної форми, що свідчить про те, що на той час все ще зберігалася прогресивна вікова структура населення з розширеним типом відтворення.

За десятирічний період у статеві-віковій структурі населення регіону відбулися зміни, що обумовлені як демографічними, так і соціальними чинниками і вимагають деяких пояснень.

Питома вага наймолодших вікових груп (0-9 р.) за рахунок сповільнення темпів природного приросту в межах гірських районів зменшилася до 7,3 % від загальної кількості населення, тоді коли в 1989 р. – 9,4 %. При цьому найбільш відчутне зменшення характерне для міського населення (6,9 % у 1999 р. проти 9,3% у 1989 р.). Для вікової групи 10-19 років у 1999 р. прослідковується значне збільшення відсоткового значення, що пояснюється високою народжуваністю та значною часткою у загальній чисельності населення вікової групи дітей до 9 р. у 1989 році. Для вікових груп до 40-річного віку характерне зменшення відсоткового

значення. На фоні загального зменшення кількості населення багатьох вікових категорій

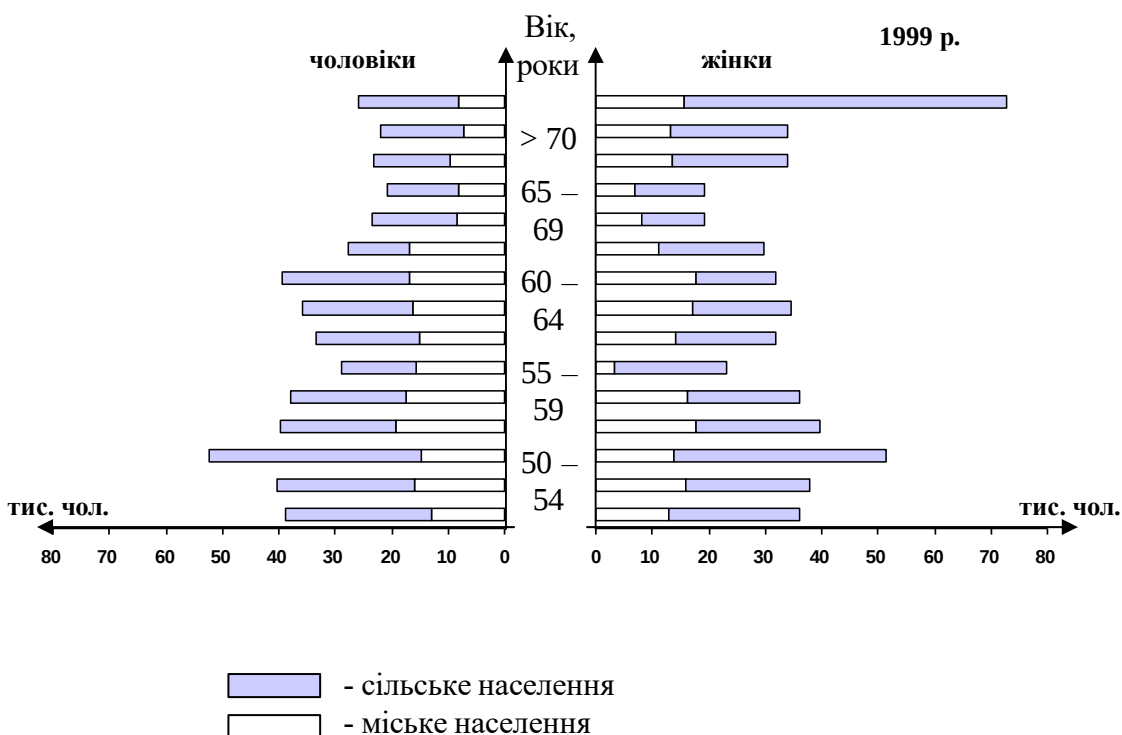
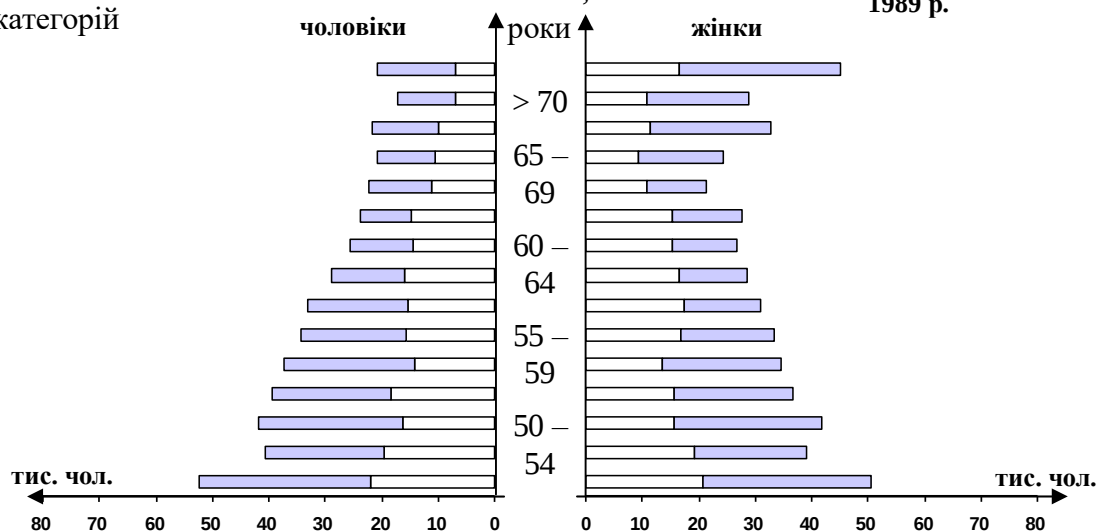


Рис.1. Статеві-вікова структура населення гірських районів Українських Карпат.

спостерігається відносно збільшення числа осіб у віці 40-44 роки, особливо у сільській місцевості. У порівнянні з 1989 р. кількість осіб вікової групи > 70 р. збільшилась на 2,2 %. Причому різке збільшення характерне для сільського населення даної вікової категорії. В розрізі гірських районів Українських Карпат найбільш відчутне збільшення населення даної вікової групи (> 70 р.) характерне для гірських районів Закарпатської області (на 3,8 %), тоді як для гірських районів

Івано-Франківської та Чернівецької областей характерне незначне зменшення. Це пояснюється покращенням умов проживання, а також природними особливостями організму щодо пристосованості до навколишнього середовища, збільшенням середньої тривалості життя.

Показники статеві-вікової структури гірських районів Українських Карпат слугують вихідною базою для виявлення розподілу населення за ступенем працездатності. За 10-річний період в розподілі значення за віковими групами прослідковуються певні зміни:

- зріс відсоток населення старше працездатного віку як у загальній структурі населення, так і серед міського та сільського населення;
- чисельність населення у віковій групі молодше працездатного віку зменшилася, особливо для міського населення, в той час як серед сільського населення кількість дітей зросла на 1%;
- за період 1989 – 1999 рр. дещо зменшилося відсоткове значення працездатного населення, що відбулося, в основному, за рахунок сільських мешканців. Для міських жителів характерне збільшення чисельності осіб працездатного віку.

Зміни у розподілі населення за віковими групами гірських районів Українських Карпат відбулися за рахунок наступних причин:

- а) зниження темпів природного приросту;
- б) інтенсивної міграції працездатного населення за межі районів дослідження та в міські поселення;
- в) старіючої вікової структури населення гірських районів (як наслідок).

В цілому в межах регіону намітилася тенденція старіння населення. Доказом цього слугують наступні дані. Якщо в 1989 р. коефіцієнт загального навантаження дітьми в регіоні складав 461 дитину на 1000 осіб працездатного віку, то в 1999 р. – 402 дитини. Коефіцієнт навантаження старшими людьми, навпаки, зріс з 240 у 1989 р. до 380 осіб у 1999 р. Це свідчить про зростання рівня життя населення, але аж ніяк не про покращення вікової структури населення гірських районів Українських Карпат. В загальному, статеві-вікова структура регіону за таблицею Сундберга змінилася з прогресивної у 1989 р. на стаціонарну у 1999 р.